

Stawarz, Andrzej

Stefan Deptuszewski (1912-1998) : szkic biograficzny

Rocznik Mazowiecki 11, 157-163

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYLWETKI

Andrzej Stawarz

Stefan Deptuszewski (1912-1998). Szkic biograficzny

9 IX 1998 r. zmarł w Grodzisku Mazowieckim Stefan Deptuszewski — jeden z najwybitniejszych polskich fotografików ostatniego półwiecza. Z uwagi na ogromne zasługi dla kultury naszego regionu pragnę w niniejszym szkicu przypomnieć życie i dokonania twórcze Artysty.

S. Deptuszewski urodził się 2 IX 1912 r. w podgrodziskiej wsi Jordano-wice, był synem Józefa i Emilii z Kucharzskich. Ojciec pracował jako robotnik, pochodził ze wsi Rykały (pow. grójecki), natomiast matka była gospodynią domową, urodziła się we wsi Kady w pobliżu Grodziska. W okresie, gdy Stefan przyszedł na świat, rodzice jego mieszkali w Grodzisku, w domu przy ul. Lipowej 1 (nieopodal Dworku Skarbków), należącym do Romana i Franciszki Heise. I właśnie państwo Heise, zarazem pracodawcy rodziców małego Stefana, zostali jego rodzicami chrzestnymi. Wczesne dzieciństwo S. Deptuszewskiego przebiegało w zupełnie znośnych warunkach materialnych, zarówno dzięki pracy rodziców w gospodarstwie Heisów, jak i dzięki przyzwoitym warunkom mieszkaniowym oraz życzliwości właścicieli domu. W 1924 r.

Stefan Deptuszewski. Reprodukcja za:
Stefan Deptuszewski. Biografie-retrospektywa,
wystawa jubileuszowa w 80-lecie urodzin
Artysty i 470-lecie Grodziska Mazowieckiego,
Warszawa–Grodzisk Mazowiecki 1992

zmarł Roman Heise, wówczas Deptuszewscy zamieszkali u Franciszki Heise. Stan ten utrzymywał się do 1932 r., kiedy to zmarła pani Franciszka. Potem matka (ojciec już nie żył od kilku lat) wraz z dorastającym Stefanem i pozostałymi dziećmi zmuszona została zamieszkać „na komornem” u pani Szemplińskiej przy ul. Skarbka 2.

Zatem już we wczesnej młodości S. Deptuszewski doświadczył goryczy zmiennych kolei losu, jak i skromnych warunków bytowych, co zresztą w środowiskach pracowników fizycznych było prawie regułą. Cieniem na tamtych latach położyła się niewątpliwie przedwczesna śmierć ojca (zmarł w 1925 r. w wieku 39 lat), co zachwiało sytuacją rodziny — do usamodzielnienia życiowego dzieci brakowało jeszcze kilku lat. Niemniej S. Deptuszewski ukończył w Grodzisku Mazowieckim 6 klas szkoły powszechnej, niedługo potem zdobył też kwalifikacje zawodowe.

Nie od razu jednak były to kwalifikacje w zawodzie fotografa — ich uzyskanie w ówczesnych warunkach nie było łatwe. Najpierw S. Deptuszewski ukończył trzyletnie kursy zawodowe (doksztalcające) w 1931 r. Jednocześnie udało mu się odbyć, również trzyletnią praktykę w zawodzie ślusarza-kowala w warsztacie Józefa Kozińskiego, w rodzinnym mieście. Wykonał też pracę dyplomową, która w Cechu Rzemiosł w Łowiczu uzyskała w 1934 r. ocenę pozytywną — za tym poszło odpowiednie świadectwo czeladnicze, uprawniające do wykonywania zawodu. W kwietniu 1934 r. S. Deptuszewski podjął stałą pracę w warsztatach Parku I Pułku Lotniczego na Okęciu w Warszawie, początkowo jako monter, później doszedł do stanowiska brygadzysty. Na Okęciu pracował do wybuchu wojny. Jeszcze przed rozpoczęciem działań wojennych został przeszkolony na kursie sanitarnym PCK (1,5-letnim), wszedł też w miejscu pracy do obrony przeciwlotniczej. Z uwagi na charakter pracy i służby w Parku I Pułku Lotniczego S. Deptuszewski nie został w końcu sierpnia 1939 r. zmobilizowany. Od 1 do 7 września, nie opuszczając swojego pułku, brał czynny udział w pracach na lotnisku, gdzie w granatowym kombinezonie (a nie w żołnierskim mundurze) uczestniczył w przeprowadzaniu pilnych, doraźnych napraw samolotów lądujących awaryjnie, taśmowaniu amunicji do karabinów maszynowych myśliwców, wymienianiu spadochronów, śmigieł, wreszcie tankowaniu paliwa. 7 września nastąpiła ewakuacja bazy I Pułku Lotniczego na lotnisko polowe z myśliwcami do wsi Gliniak (okolice Mińska Mazowieckiego), a następnie przez Brześć, Kowel, Łuck, Brody do miejscowości Podhorce. Po nagłym wkroczeniu Armii Czerwonej na tamte tereny bazę pułku rozformowano. Deptuszewskiemu udało się szczęśliwie stamtąd powrócić — szlak wiódł przez Złoczów, Lwów, Rawę Ruską, Lublin. Granatowy kombinezon, w który cały czas był odziany Deptuszewski, nie wzbudził żadnych podejrzeń ze strony od czasu od czasu mijanych kolumn wojsk niemieckich (z znaczną część trasy pokonywał na rowerze). Do Grodziska Mazowieckiego dotarł 2 X 1939 r. — radość z tego powodu została jednak przytłumiona zastaniem zupełnie odmienionej rzeczy-

wistości. Rozpocząła się okupacja, a także nowy etap życia Stefana Deptuszewskiego.

W celu zapewnienia sobie względnego bezpieczeństwa Deptuszewski zatrudnił się oficjalnie w warsztacie mechanicznym Dłużyńskich, uzyskując dzięki temu zaświadczenie o pracy. Tak naprawdę zajął się jednak fotografią, co w ówczesnych warunkach było niebezpieczne, szczególnie gdy nie posiadało się stosownego zezwolenia władz niemieckich. Z pewnością nowe zajęcie nie było dziełem przypadku, bowiem źródła zainteresowań Deptuszewskiego fotografowaniem tkwiły w latach przedwojennych. Najpierw, gdy miał 11 może 12 lat, pomagał w obróbce zdjęć Antoniemu Herfurthowi (kuzynowi Romana Heise) w jego grodziskim laboratorium. To był początek przygody młodego Stefana z obiektywem. Na samodzielnie wykonywane zdjęcia przyszło mu jednak czekać jeszcze 10 lat. Oto w 1934 r., dzięki fachowej pomocy Michała Frydrycha, mieszkańca Grodziska Mazowieckiego, pracującego w zakładzie fotograficznym w stolicy (przy Krakowskim Przedmieściu), Deptuszewski samodzielnie wykonał swoje pierwsze negatywy, następnie powiększenia. Z tej sesji nie zachowała się żadna fotografia, natomiast z następnych sesji (druga połowa lat trzydziestych) do naszych czasów przetrwało ledwie kilka fotografii. Drugą osobą, która wywarła wielki wpływ na początki zainteresowań Deptuszewskiego fotografią, był Feliks Zwierzchowski, także wówczas pracownik warsztatów I Pułku Lotniczego. Los zetknął ich w 1936 r. — Zwierzchowski stał się wówczas kimś w rodzaju „ojca chrzestnego”, wprowadzającego S. Deptuszewskiego głębo w tajniki fotografii artystycznej.

Warunki okupacyjne zupełnie nie sprzyjały doskonaleniu techniki fotografowania dla celów dokumentalnych, a tym bardziej artystycznych. Niemniej doświadczenia zdobyte w tym czasie (głównie w zakresie wykonywania fotografii użytkowej, umiejętności pracy w laboratorium fotochemicznym) miały się przydać Deptuszewskiemu po wojnie.

Zmaganie się z trudnościami bytowymi w czasie okupacji to tylko jedna strona ówczesnego życia. Drugą stanowiło zaangażowanie w walkę przeciwko okupantowi. W lipcu 1942 r. S. Deptuszewski wstąpił w szeregi Armii Krajowej. Jako szeregowy żołnierz Obwodu AK „Bażant” (Ośrodek „Osa”, pluton 33) złożył przysięgę i przyjął konspiracyjny pseudonim „Szeł”. W tej organizacji — nigdy nie przydzielono mu specjalnej funkcji czy określonych zadań — pozostał do stycznia 1945 r., do czasu jej rozwiązania.

W okresie okupacji Deptuszewski założył rodzinę. Ożenił się — po kilku latach narzeczeństwa — z Zofią Wieliczko (rodem z Wileńszczyzny). Ślub odbył się 24 VIII 1940 r. w Grodzisku Mazowieckim. Z małżeństwa tego urodziło się dwóch synów: Stefan (1942) i Tadeusz (1949-1988).

Dopiero po zakończeniu wojny S. Deptuszewski mógł w pełni wkroczyć w świat profesjonalnej sztuki fotografii. Był jednym z pierwszych, którzy obiektywem aparatu fotograficznego utrwaliли ruiny zniszczonej Warszawy. Swoje fotografie przedstawił na wystawie w rodzinnym Grodzisku Mazowieckim już w sierpniu 1945 r. Temat zniszczonej Warszawy (z czasem dołączone zostały foto-

grafie odbudowywanej stolicy) przewijał się jeszcze wielokrotnie podczas wystaw, w których uczestniczył Deptuszewski w latach późniejszych.

W 1945 r. Grodzisk Mazowiecki stał się jednym z głównych ośrodków odradzającej się polskiej fotografii. Niemalą rolę w tym dziele odegrał S. Deptuszewski, angażując się bardzo szybko w lokalną działalność na tym polu. Początkowo główną płaszczyznę działań twórczych i wystawienniczych (nie tylko w odniesieniu do fotografii) stworzyło Stowarzyszenie Miłośników Sztuki (SMS), powołane do życia w Grodzisku Mazowieckim już 18 III 1945 r. W latach 1945-1948 sekcję fotograficzną SMS prowadził aktywnie S. Deptuszewski. Skupiała ona blisko 40 członków, a zajmując się świetnie popularyzacją sztuki fotografowania, zorganizowała wiele odczytów i wykładów, przede wszystkim jednak 6 wystaw fotograficznych. Z kolegami z sekcji Deptuszewski brał udział w wystawach i konkursach krajowych, odnosząc pierwsze sukcesy, zdobywając nagrody i wyróżnienia za wystawiane prace.

Dowodem uznania dla ówczesnych osiągnięć organizacyjnych i twórczych Deptuszewskiego oraz członków sekcji, było utworzenie w Grodzisku Mazowieckim Oddziału Polskiego Towarzystwa Fotograficznego (PTF) 30 V 1948 r. Prezesem Zarządu Oddziału PTF wybrano S. Deptuszewskiego. Nadal organizowano wystawy, konkursy (w jury jednego z nich uczestniczył, na kilka tygodni przed śmiercią, słynny Jan Bułhak), kontynuowano szkolenia i zajęcia popularyzatorskie. Działalność środowiska grodziskiego w latach 1945-1951, głównie pod kierunkiem S. Deptuszewskiego, weszła już do annałów historii powojennej polskiej fotografii, chociaż tak rzadko jest dzisiaj przypomiana. Szkoda, że w szczytowych latach stalinizmu prace grodziskiego oddziału PTF osłabły, a po 1952 r. nie znalazły kontynuacji. Likwidacja oddziału PTF w Grodzisku Mazowieckim przekreśliła na wiele lat możliwości rozwoju sztuki fotografii w tym ośrodku. Niemniej Deptuszewski jako jeden z lokalnych pionierów tej sztuki pozostał wierny zarówno fotografii, jak i swojemu miastu.

Pierwsze lata powojenne były niezwykle trudne — także fotografom czy fotografikom nie tak łatwo było się utrzymać, uzyskać na tym gruncie w miarę trwałe podstawy egzystencji. W pewnej mierze sytuację ratowały rozmaite prace zlecane o charakterze dokumentacyjnym, wykonywane na rzecz instytucji państwowych. Korzystał z takich możliwości i Deptuszewski, m.in. wykonując wiele zdjęć na potrzeby Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (np. fotografował ekshumacje), Wydziału Odbudowy Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego, Ministerstwa Kultury i Sztuki, i innych. Zdobycie stałej pracy nie było łatwe. S. Deptuszewskiemu udało się to dopiero w październiku 1947 r., gdy przyjęty został na etat laboranta w pracowni fotograficznej Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej w Warszawie. Z tą instytucją (od 1949 r. przemianowaną na Państwowy Instytut Sztuki Ministerstwa Kultury i Sztuki a po 1953 r. na Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk) Deptuszewski związał się na 30 lat. Rozpoczęcie pracy w Instytucie stanowiło dla niego niewątpliwie awans społeczno-zawodowy, dobry start do dalszych, profesjonalnych osiągnięć — tak to zresztą ocenił Artysta już po latach, na emeryturze.

W okresie pracy zawodowej, podczas licznych wyjazdów w plener, a także działalności społeczno-artystycznej — od końca lat czterdziestych aż po lata siedemdziesiąte — kształtowały się główne zainteresowania Deptuszewskiego. Podstawowe grupy tematyczne to kultura ludowa oraz zabytki sztuki. Z biegiem lat utrwalał na fotografiach nie tylko ginącą tradycyjną kulturę ludową wielu regionów (w tym Mazowsza) — w zakresie budownictwa, obrzędowości, wytwórczości rękodzielniczej, sztuki ludowej — ale dokumentując liczne obiekty zabytkowe, starał się uchwycić obiektywem piękno rodzimego krajobrazu. W szczególności góry (Tatry) i wybrzeże morskie oddziaływały na Deptuszewskiego inspirująco.

Od samego początku wysiłki zawodowe Deptuszewskiego spotykały się z uznaniem, niebawem przysłyły pierwsze publikacje jego fotografii. Zadebiutował na łamach „Polskiej Sztuki Ludowej” (z. 1-2) już w 1947 r. Zresztą z tym periodykiem Artysta związał się na długo — trudno jest, przeglądając roczniki „Polskiej Sztuki Ludowej” z lat 1947-1990, znaleźć numery, w których nie opublikowano fotografii S. Deptuszewskiego. Ale także i inne czasopisma np.: „Pamiętnik Teatralny” (1954-1970, 1977-1981), czy „Biuletyn Historii Sztuki” (1961-1990) dość często reprodukowały Jego fotografie. Mnożyły się też monografie i inne prace naukowe, przewodniki, także encyklopedie, w których zamieszczano fotografie autorstwa Deptuszewskiego. Do końca 1997 r. ukazało się drukiem ponad 300 publikacji zwartych z jego zdjęciami — tych fotografii jest ponad 8 tys., a to tylko pewna część (może niecałe 10%) całego dorobku.

Nie jest łatwo ocenić, które z fotografii (cykli prac) są najważniejsze w dorobku Artysty. Niewątpliwie jednak na jednym z czołowych miejsc trzeba wymienić udział S. Deptuszewskiego w pomnikowym dla ojczyzny dziedzictwa kultury dziele, jakim jest *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Deptuszewski na przestrzeni lat 1964-1986 umieścił w 19 tomikach *Katalogu* wspaniały cykl fotografii obiektów zabytkowych (pałace, dwory, kościoły itd.) — głównie Mazowsza, częściowo Podlasia, także Częstochowy i jej okolic. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych znakomicie też zdokumentował fotograficznie własne miasto i jego otoczenie (dawny pow. grodzisko-mazowiecki). Sporo fotografii zresztą wykonał społecznie, przeznaczając je do zbiorów grodzkiego Muzeum Regionalnego PTTK (obecnie placówka już nie istnieje, zbiory przejął miejscowy ośrodek kultury). Swoje fotografie Deptuszewski przekazywał też — częstokroć bezinteresownie — wielu innym instytucjom naukowym i kulturalnym, m.in. Ministerstwu Spraw Zagranicznych, Towarzystwu Naukowemu Płockiemu, domom kultury, szkołom podstawowym, w ostatnich latach także Muzeum Niepodległości w Warszawie, natomiast za granicą — m.in. Fundacji Kościuszkowskiej w Nowym Jorku.

Dorobek Artysty tworzyły i stale powiększały liczne wystawy, plenery, także wyjazdy zagraniczne. Od 1957 do 1987 r. S. Deptuszewski często wyjeżdżał za granicę, początkowo do Bułgarii, Czechosłowacji i na Węgry, był także na Ukrainie (Krym, Kijów) i Kaukazie. Wreszcie w 1977 r. wyjechał do Nowego Jorku na stypendium ufundowane przez Fundację Kościuszkowską. Ale najważniejsze

poznawczo i twórczo były wyjazdy do Jugosławii (łącznie w latach 1962-1981 było ich 15). Zaowocowały one olbrzymią i fascynującą dokumentacją kraju, którego już dzisiaj — w tym kształcie sprzed ponad 20 czy 30 lat — nie ma. Część tych fotografii była publikowana w przewodnikach krajoznawczych, encyklopediach, przede wszystkim jednak zostały one zaprezentowane na kilkunastu interesujących wystawach, które w naszym kraju świetnie popularyzowały w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych Jugosławię, jej najpiękniejsze zakątki, przyrodę, miasta i ich zabytki, oryginalny folklor.

Drugi, chyba nie mniej ważny temat, to Międzynarodowe Konkursy Chopinowskie w Warszawie — począwszy od 1960 r. Poza świetną atmosferą konkursowych zmagani, emocjami i wysiłkiem pianistów czy kulisami współzawodnictwa potrafił Deptuszewski wspaniale portretować wybitnych pianistów — zarówno muzyków, jak i jurorów. Niewątpliwie już sam tylko cykl owych znakomitych portretów dowodzi w pełni mistrzostwa warsztatowego i talentu twórczego S. Deptuszewskiego.

Szczyt kariery zawodowej i artystycznej Deptuszewskiego przypadł na lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte. Uznany już w kraju fotografik (dokumentalista i artysta zarazem) odnosił swe największe sukcesy, brał udział w wielu wystawach i publikacjach, spotkaniach autorskich, plenerach, sporo wyjeżdżał za granicę. W wielu miastach i regionach znany był ze swoich autorskich wystaw, takich jak „Kultura ludowa na Śląsku”, „Tradycje kultury ludowej w Polsce”, „Warszawa 1944-1979”, „Międzynarodowe Konkursy Chopinowskie”, „Jugosławia”, „Notatnik Jugosłowiański”. Ogółem między 1945 a 1992 r. wystawy autorskie Artysty prezentowane były 73 razy w 24 miejscowościach, najczęściej w Warszawie (25 razy), Grodzisku Mazowieckim (14) oraz Płocku (7). Ponadto Stefan Deptuszewski wziął udział w ok. 30 wystawach zbiorowych i 20 plenerowych (lata 1946-1991) oraz 6 konkursach. Było też 12 wystaw zagranicznych — głównie w Jugosławii i Czechosłowacji, ale także w USA, ZSRR i RFN oraz we Włoszech.

Oprócz uznania dorobku, awansu zawodowego (stanowisko kierownika pracowni fotograficznej w Instytucie Sztuki PAN) Artysta wreszcie doczekał się nobilitacji w środowisku twórców. W 1973 r. został przyjęty w poczet członków elitarnego Związku Polskich Artystów Fotografików (ZPAF). W kilka lat później (1977 r.) dobiegła kresu praca zawodowa Deptuszewskiego w Instytucie. Niemniej jednak, już na emeryturze, Artysta zdecydował się raz jeszcze na kilkuletnią pracę, jako laborant i fotograf, w Muzeum Archidiecezjalnym w Warszawie (1984-1986).

Lata na emeryturze S. Deptuszewski poświęcił innym jeszcze swoim pasjom życiowym — kolekcjonowaniu sztuki ludowej i malarstwa. Nadal też starał się uczestniczyć w życiu społecznym Grodziska Mazowieckiego i regionu, współpracując m.in. z Muzeum Regionalnym PTTK, Grodziską Spółdzielnią Mieszkaniową, Towarzystwem Przyjaciół Grodziska Mazowieckiego czy Mazowieckim Towarzystwem Kultury. W latach osiemdziesiątych nadal prezentował wystawy, brał udział w plenerach. Dopiero tuż przed ukończeniem 80 lat przystąpił do prac podsumowujących cały twórczy dorobek życia. Z udostępnionych

przez Artystę ponad 100 fotogramów, kilkudziesięciu publikacji, prywatnych zbiorów kolekcjonerskich oraz dokumentów osobistych i rodzinnych powstała wystawa jubileuszowa. Najpierw pokazano ją w warszawskim Muzeum Niepodległości (22 VII – 20 VIII 1992 r.), później w grodziskim Muzeum Regionalnym PTTK (wrzesień–październik 1992 r.). Z okazji wystawy i jubileuszu 80. rocznicy urodzin Artysty wydano drukiem katalog wystawy „Stefan Deptuszewski. Biografie-retrospektywa”. W uznaniu zasług dla miasta i regionu Rada Miasta nadała Stefanowi Deptuszewskiemu 29 V 1996 r. tytuł „Honorowy Obywatel Miasta Grodziska Mazowieckiego” (uchwała nr 202/96).

Dorobek twórczy Artysty jest imponujący i trudno byłoby go w pełni udokumentować i opisać. Dość powiedzieć, że między 1945 a 1998 r. ukazało się blisko 400 artykułów, wywiadów, notatek i wzmianek — głównie prasowych — poświęconych Stefanowi Deptuszewskiemu i Jego twórczości, także działalności społecznej. Liczba wszystkich publikacji, w których znalazły się fotografie Jego autorstwa sięga obecnie prawie tysiąca, nie można chyba mieć wątpliwości, że w następnych latach powstaną dalsze publikacje, w których odnajdziemy ponownie Jego prace. Człowieka niezwykłego talentu, wielkiej skromności i zaangażowanego w rozwój polskiej fotografii, tak dokumentalnej, jak i artystycznej. Pozostaje mieć nadzieję, że twórczość Stefana Deptuszewskiego będzie służyła następnym pokoleniom Polaków, rozwojowi nauki i kultury polskiej, także naszemu regionowi — Mazowszu. Fotografie Deptuszewskiego zapisały się w pamięci społecznej specyficzną aurą, indywidualnym spojrzeniem Artysty — twórcy wyjątkowego, który do końca pozostał wierny fotografii czarno-białej. Odejście Stefana Deptuszewskiego jest nie tylko poważną stratą dla polskiej kultury, być może jest także końcem pewnej epoki w historii polskiej fotografii.

Z kronikarskiego obowiązku wypada jeszcze wspomnieć, iż Artysta otrzymał w latach 1969-1996 wiele odznaczeń, odznak, medali i dyplomów honorowych. Wszystkie były dowodem społecznego uznania postawy i twórczego wysiłku Artysty. Wiele z nich, może nawet wszystkie, S. Deptuszewski bardzo sobie cenił, w tym były Medal 25-lecia Polskiej Akademii Nauk (1978), Medal 450-lecia Grodziska Mazowieckiego (1973), Medal 150-lecia Towarzystwa Naukowego Płockiego (1974), Złoty Krzyż Zasługi (1974), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1983), Złota Odznaka „Za opiekę nad zabytkami” (1979), Złota Odznaka Honorowa „Za zasługi dla Warszawy” (1979), Medal 40-lecia ZPAF (1987), Medal 20-lecia Mazowieckiego Towarzystwa Kultury (1987), Medal 150-lecia Fotografii Polskiej (1989), Medal 100-lecia Państwowego Muzeum Etnograficznego (1991), Krzyż Armii Krajowej (1994), Nagroda im. Oskara Kolberga — „Za zasługi dla kultury ludowej” (1994) i wiele innych.